

Predaje o postanku grada Zagreba

Širić, Ilijana

Undergraduate thesis / Završni rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:457656>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-06-30**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA

Ilijana Širić

**PREDAJE O POSTANKU GRADA
ZAGREBA**

ZAVRŠNI RAD

Zagreb, 2021.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA
ODSJEK ZA KROATOLOGIJU

Ilijana Širić

PREDAJE O POSTANKU GRADA ZAGREBA

ZAVRŠNI RAD

Mentor: izv. prof. dr. sc. Davor Piskač

Sumentor: prof. dr. sc. Ljiljana Marks

Zagreb, 2021.

Sadržaj

1. Uvod	4
2. O gradu Zagrebu	5
2.1. Gradec	6
2.2. Kaptol	7
3. O usmenoj književnosti i predaji	9
3.1. Predaja	11
4. Predaje o postanku grada Zagreba	12
4.1. Istraživanje naziva	12
4.2. Predaja o Mandi	14
4.3. Dodatne predaje o Manduševcu i imenu Zagreba	16
5. Zaključak	17
6. Bibliografija	18

1. Uvod

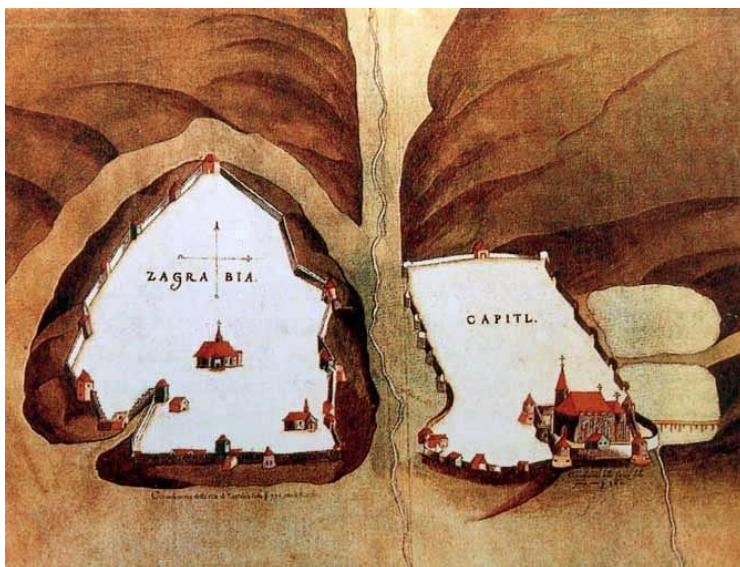
Grad Zagreb, kao i brojni drugi gradovi, posjeduje svoju usmenu tradiciju koja se vezuje uz razne događaje i lokalitete grada. Svako mjesto, radilo se o gradskome predjelu ili ruralnome lokalitetu, ima utkanu usmenu tradiciju koja, skupa sa ostalim obilježjima toga mjesta, čini posebnu cjelinu i dio identiteta. Usmena tradicija se prenosi najčešće generacijski te joj upravo takav prijenos omogućuje živost i trajanje. Svojom dugovječnom i burnom poviješću, grad Zagreb je ostavio brojne usmene predaje koje se danas istražuju, a povezane su sa zagrebačkom tradicijom i kulturnom.

U središnjici se ovoga rada nalaze predaje o postanku grada Zagreba i njegova imena, a jedna od najpoznatijih zagrebačkih predaja općenito jest upravo ona koja opisuje djevojku Mandušu, prema njoj nazvani zdenac Manduševac, te bana koji je doviknuo *zagradi*. Osim predaja, u radu će se prikazati i razvoj naselja Kaptol i Gradec, te će se opisati njihova povijest i glavna obilježja.

Cilj je ovoga rada prikazati predaje koje tumače postanak grada Zagreba i zagrebačkoga imena, ali i istaknuti znanstvena istraživanja koja su se bavila problematikom korijena naziva grada Zagreba. Opisujemo predaju kao tusmenoknjiževnu vrstu, te se određuju njezine glavne karakteristike usmenoknjiževne predaje i navode predaje koje imaju važnost u objašnjavanju imena Zagreb.

2. O gradu Zagrebu

Nedaleko grada Zagreba, u blizini današnjega grada Velike Gorice u sjeverozapadnoj Hrvatskoj tijekom 1. do 4. stoljeća, razvilo se rimsko naselje pod nazivom Andautonija. Bilo je to vrijeme tijekom kojega je današnji grad Sisak bio važno rimsko uporište na ovim prostorima, a zahvaljujući cestovnoj povezanosti Poetovia – Siscia omogućen je nesmetani razvoj Andautonije, za koju je tijekom 18. stoljeća utvrđeno kako je nosila titulu rimskoga municipija. Ovo arheološko otkriće pokazuje kako je šire područje grada Zagreba bilo naseljeno od davnina, a propast Andautonije se može pripisati napadima Slavena, Germana, Huna te Avara. Daljnja povijesna pretpostavka tvrdi da su, posljedično najezdama navedenih plemena, Andautonci napustili svoj grad te krenuli prema Medvednici gdje su posjedovali svoja imanja. Valja istaknuti i zanimljivost kako su te romanizirane starosjedioce Hrvati nazivali *Vlasima* ili *Lasima*, pa se prema ovoj teoriji mogu pretpostaviti korijeni naziva današnje zagrebačke Vlaške ulice, te gradske četvrti

Slika 1. Gradec i Kaptol, 16. stoljeće¹

Laščina. Ovo su, dakako, povijesne pretpostavke jer pisana povijest grada Zagreba započinje 1094. godine, kada je Ladislav Arpadović osnovao Zagrebačku biskupiju (Špoljarić 2008: 29).

Prvo se zagrebačko naselje nalazilo oko Vlaške ulice, podno Kaptola, a na drugome se brežuljku razvilo obrtničko naselje Gradec. Tijekom svoje povijesti, prema Špoljariću, grad je trpio brojne prirodne nepogode i društveno-povijesne promjene: „...Zagreb je u mnogo navrata

¹ <https://darkoantolkovic.wordpress.com/2020/12/20/fortifikacije-zagrebačkog-gradeca-u-srednjem-vijeku/>, preuzeto 27. kolovoza 2021.

stradao od potresa i požara, a poharali su ga i Tatari 1242. godine, ali uprkos nedaćama grad se ponovno rađao još veći i ljepši“ (Špoljarić 2008: 30). Od osnivanja Zagrebačke nadbiskupije do provale Tatara nema pisanih izvora o gradu, a prvo spominjanje grada se odvijalo 1134. godine Poveljom nadbiskupa Felicijana. Važno je spomenuti i 1242. godinu kada je kralj Bela IV. izdao Zlatnu bulu, kojom je Gradec stekao titulu slobodnoga kraljevskoga grada, što mu je omogućilo brojne povlastice i daljnji nesmetani razvoj. 1607. godine Zagreb postaje sveučilišni grad, a posebice je važnu ulogu imao tijekom 19. stoljeća, kada dolazi do strujanja nacionalne misli i preporoda. (Špoljarić 2008: 30-31).

2.1. Gradec

Zapadno od područja Kaptola, na desnoj strani potoka Medveščaka, nalazilo se brdo Gradec (*Grech*) koji danas čini Gornji grad. Gradec se prvi put u povijesti pojavio na početku 13. stoljeća pod nazivom *Kerec*, a teško je reći je li Gradec već tada bio naseljeno područje ili ne. Pretpostavka je da se na Gradecu nalazio kraljevski kastrum, sjedište županijske i kraljevske uprave, te dvor zagrebačkoga župana. Tatarske provale su za Gradec označile veliku štetu i stradanje, stoga je kralj Bela IV. *Zlatnom bulom* dodijelio znatne privilegije radi obnove i povratka na pogodno stanje kakvo je bilo prije provala. U sljedeća dva desetljeća Gradec je dobio utvrđene zidove koji su služili za obranu od neprijateljskog napada, a novo je naselje nazvano prema istoimenom brdu Gradecu. Korijen naziva se nalazi u istoimenoj riječi slavenskoga porijekla, *gradec*, koja označava utvrdu ili mali grad, a upravo se prema tome može pretpostaviti postojanje nekadašnjega kastruma na ovome zagrebačkom brdu (Buntak 1996: 47-49). Prema najstarijem popisu stanovnika u Zagrebu iz 1368. godine, na području gradske tvrđe se nalazilo 150 stambenih objekata, na poljani kod izvora Manduševca njih 155, a u Ilici 14 kuća. Tijekom srednjeg vijeka bila je rijetkost da ulice Gornjega grada nose specifična imena odnosno, u povijesnim se dokumentima rijetko nalaze dokazi za takvo što. Uobičajeno su se ulice toga vremena nazivale *platea communis* (općinska ulica), a rijetke ulice koje su imale svoj osobni naziv su današnja Ćirilometodska ulica (nosila je naziv *Srednja ulica - Platea media*), Demetrova ulica koja se zvala *Blatna ulica (Vicus lutosus)*, a Matoševa ulica je nosila naziv *Mesarska ulica (Vicus carnificum)*. U središtu Gradeca se postupno oblikovao središnji trg koji je bio uobičajeno mjesto sastajanja ondašnjih Zagrepčana, a uz njega se počela graditi i crkva sv. Marka. Tijekom 14. stoljeća, u Gradecu je izgrađena i općinska bolnica B.

D. Marije, a Kapucinski trg je bio jedno od važnijih mjesta javnoga života tijekom srednjeg vijeka u Zagrebu (Buntak 1996: 54).

Gradska vrata kroz koje se ulazilo su grad su bile četverokutne kule (Nova, Kamenita i Mesnička vrata) koje su čuvali građani naizmjenice, a obično su to bili ljudi koji su stanovali u neposrednoj blizini vrata, te su ih oni i zatvarali. Svaku večer tijekom ljeta su se vrata zaključavala u 22 sata i tijekom zime u 21 sat, a prije zatvaranja bi se oglasilo zvono *lotršćak* u zvoniku gradske vijećnice koje je označilo vrijeme za povratak u domove: „...Na glas lotršćaka zatvorila su se i kućna vrata i dućani i krčme. Ulice su ostale puste i mračne. Lunjali su po njima još samo protuhe i skitnice. Nakon zvona lotršćaka izlazila je gradska straža naoružana helebardom i mačevima, a i noćobdija što je svaku noćnu uru strpljivo opominjao građane da pripaze na ognjišta da se od nepažnje ne bi porodila vatra“ (Butak 1996: 57).

2.2. *Kaptol*

Nakon tatarskih provala, te konačnog oslobađanja od pustošenja započinje obnavljanje i novo podizanje Kaptola. Proces obnove je bio težak i trajao je desetljećima, a najvažnija građevina, katedrala, bila potupno razorena i spaljena. Sudbinu zagrebačke katedrale su dijelili i okolni banski, herceški i biskupski dvori te stare utvrde biskupskoga grada. Osim što su se na kaptolskom području nalazile javne svjetovne i sakralne građevine, njegov prostor su ispunjavali i građanski domovi te brojne kanoničke kurije. Osim jezgre kaptolskoga naselja, područje oko Kaptola je bilo naseljeno oko potoka Medveščaka i Gračanca do Blizneca, Trnave i Dubrave. Kaptolsku vlast je nakon obnove, kao i prije, uživala Crkva, ali je nakon obnove i razvoja Nove Vesi i Opatovine vlast pružena i kanonicima (Buntak 1996: 149, 151, 154). Veliku važnost u životu Kaptola imao je obilni imetak, koji se nalazio u rukama važnih kaptolskih osoba. Prvenstveno se imetak odnosio na prostrana imanja te na prihode koji su pristizali sa raznih strana, a na čelu njih se nalazio kanonik dekan koji je vodio brigu o pristizanju prihoda i njegova raspodjele kanonicima. Stanovništvo Kaptola je bilo skoro identično sa slikom stanovništva prije tatarskih provala, a činili su ga uglavnom svjetovni ljudi hrvatske nacionalnosti, te u manjem broju talijanski, mađarski i njemački državljani. Promjena do koje je došlo se odrazila u jačanju i širenju svećeničkoga staleža, koji je nakon Tatara postao

mnogobrojniji (Buntak 1996: 157-158). Kaptol se susretao s nedaćama i raznim bolestima među stanovništvom, a posebice su loše posljedice ostavile bolest bjesnila (1455.), te kuga koja je uspjela zavladati i zagrebačkim područjem. Uz to, pojavljivala se i guba, te je stoga bilo nužno izolirati bolesne građane, a izolacija je najvjerojatnije bila daleko od očiju grada i stanovništva, u blizini Podgrađa blizu rijeke Save. Kaptol je davao pozornost medicini i liječenju jer su se na njegovom području nalazile tri bolnice, prva je bila zarazna bolnica sv. Petra, zatim bolnica sv. Elizabete, te ubožnica i bolnica sv. Antuna. Kaptol je polaznicima sjemeništa omogućio učenje osnovnih znanja iz pučke medicine te učenje o poznavanju i upotrebi ljekovitog bilja, a u prilog svemu ovome ide podatak kako je Kaptol već u 14. stoljeću posjedovao bogatu medicinsku literaturu (Buntak 1996: 170).

Među navedenim zagrebačkim naseljima je često dolazilo do međusobnih sukoba jer je stoljećima postojala netrepeljivost između stanovnika Kaptola i stanovnika Gradeca. Uzroci netrepeljivosti su bili dvojaki, a jedan od njih je bio činjenica kako je Kaptol dobivao većinu dohodaka od trgovine, za razliku od Gradeca. Drugi razlog međusobnih sukoba se odražavao u političkoj sferi, gdje je Gradec napadao svaku političku opciju uz koju je Kaptol stao. Jedina vremena zajedništva Kaptola i Gradeca su bila vremena opasnosti, poput turske opasnosti, gdje nije postojalo mnogo izbora, osim međusobnog zajedništva dvaju suprotstavljenih strana. Korijen, odnosno početak sukoba dvaju zagrebačkih naselja se može smjestiti u vrijeme gradnje »Popova turena« u neposrednoj blizini gradečkih zidina: „Bila je to prava prkos-kula s koje se moglo vidjeti u svako purgersko dvorište i doznati sve što se u gradu događa“ (Špoljarić 2008: 47). No, ipak se najveći sukob ovih naselja dogodio 1527. godine, kada je Gradec pristao uz stranu kralja Ferdinanda Habsburškog, a kaptolski biskup Šimun uz Ivana Zapolju. Sukob je trajao pune dvije godine, a ponajprije je biskup Šimun spalio podgrađe Gradeca, današnji Donji grad. Slijedom događaja je kralj Ferdinand poslao grofa Thurna sa deset tisuća vojnika kako bi pomogao obrani Gradeca, što se i dogodilo, jer je grof Thurn uspio protjerati biskupa i započeti opsadu Kaptola. Na koncu događaja, grof Thurn je sa svojom vojskom napustio zagrebačko područje kako bi pomogao obrani grada Beča pred Turcima, a Kaptol i Gradec su, kao i mnogobrojno puta do tada, ostali u ruševinama (Špoljarić 2008: 47-48).

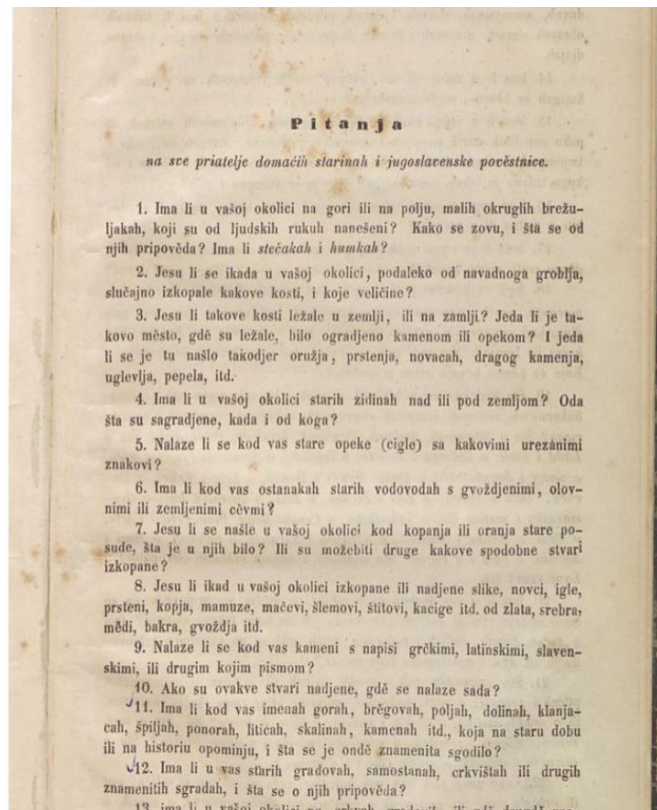
3. O usmenoj književnosti i predaji

Usmena književnost je ona književnost koja se tradicijski prenosi usmeno, a ona se može prenositi u živoj izvedbi ili u zapisu.² Razdoblje 19. stoljeća je važno za istraživanja usmene književnosti, koja se usko povezuje s buđenjem nacionalne svijesti te očuvanjem tradicije i tradicijskih tekstova. U ovome kontekstu treba spomenuti braću Grimm, koji su naziv *predaja* uvrstili u znanstvene krugove te su postavili kriterije za razlikovanje predaje od ostalih vrsta, ponajprije bajke (Marks 2010: 393). Braća Grimm određuju predaju kao znanje o nekome događaju, ali bez jasne povijesne vjerodostojnosti, te tvrde da je predaja: „...naivno pripovijedanje povijesti i tradicije (...) koje se mijenja širenjem i prenošenjem od jednog do drugog naraštaja te pjesničkim preoblikovanjem narodne duše“ (Röhrich i Uther 2004, prema Marks 2010: 393). Predaja je karakterizirana kraćim oblikom, a izrasta iz povijesnih kronika te ponajviše iz usmene tradicije, raznih obreda i vjerovanja. Predaja je pokazatelj kako puk shvaća svijet i usko je povezana sa društvom, društvenim normama, ali i sa vrijednostima određene zajednice. Svojstvena karakteristika predaja su elementi neobičnosti i fantastičnosti u likovima i događajima, a smatra se kako je fluidna i nestabilna pripovjedačka vrsta³.

Istraživanje hrvatske usmene tradicije na sustavnoj razini započinje u prvoj polovici 19. stoljeća, a poglavitu važnost u ovome kontekstu imaju Kukuljevićeva *Pitanja na sve priatelje domaćih starine i jugoslavenske pověstnice* iz 1851. godine. Osnovica istraživanja uključuje terensko prikupljanje građe, ali je jednako važno objavljivanje rezultata terenskoga istraživanja, što posljedično omogućuje uvid široj javnosti. Kukuljević nastoji potaknuti očuvanje lokalne povijesti i kulture, te prikupljanje usmenih predaja i vjerovanja. Od važnosti je njegovo djelo koje se bave proučavanjem povijesti Medvedgrada, te studija o vilama koja se temeljila na vrelima usmene književnosti (Marks 2010: 394-395).

² <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=63417>, pristup ostvaren 27. kolovoza 2021.

³ <https://www.ief.hr/skupovi/znanstveni-skupovi/usmena-predaja-folkloristicki-aspekti-i-interdisciplinarna-vizura/>, pristup ostvaren 28. kolovoza 2021.

Slika 2. Kukuljevićeva *Pitanja*⁴

Maja Bošković-Stulli preferira naziv *usmene književnosti* jer se prenosi usmeno izravnom komunikacijom. Trajanje djela usmene književnosti određuje se trajanjem njegove izvedbe, odnosno pamćenjem usmenoga književnoga djela. Svaki novi prijenos i izvedba je nova kreacija, te se zbog toga može reći kako je usmena književnost proces gdje se dodiruje tradicija i inovacija, do koje dolazi prilikom prijenosa usmenoknjiževnoga djela. Obraćajući pozornost na hrvatsku usmenu književnost, može se primijetiti kako nju obilježavaju panonske, balkanske, srednjoeuropske i mediteranske karakteristike, a ove su karakteristike posljedica međusobno povezanih povijesnih i kulturnih veza⁵.

3.1. Predaja

⁴<https://digitalna.nsk.hr/pb/?object=view&id=16024&tify={%22panX%22:0.654,%22panY%22:0.72,%22view%22:%22scan%22,%22zoom%22:0.747}>, preuzeto 29. kolovoza 2021.

⁵ <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=63417>, pristup ostvaren 27. kolovoza 2021.

Jedno od prvih polazišta prilikom istraživanja predaje jest pitanje vremena i okolnosti u kojima je ona nastala, važnost je u polaznoj točki u kojoj neka predaja nastane. Druga važnost prilikom istraživanja je prepričavanje i tumačenje predaje, a razumijevanje: „...može biti osobni doživljaj shvaćen u najširem, pa i fikcijskome smislu, stvarni opći poznati i dokumentirani događaj (rat, nesreća, epidemija) ili postojeći objekt (crkva, trgovi, pojedine građevina, stare gradine, ruševine, čudna stijena i sl.)“ (Marks 2020: 36).

Važnost interpretacije je vidljiva u tome što upravo ona određuje motive, temu, te pripovjedačku vrstu predaje. Ako se, primjerice, u osnovi predaje nalazi osobno iskustvo pojedinca, koji može opisivati susret sa nekom vrstom onostranog bića, tada nastaje mitološka predaja jer u svojoj srži sadrži doticaj i susret onostranog svijeta s ovozemaljskim svijetom. Predaja koja objašnjava porijeklo nekoga mjesta ili objašnjava naziv se naziva etiološkom predajom, a ako ona tumači priču koja ima povijesna uporišta, nastaje povijesna predaja. Svaka od njih, bez obzira na tematske i motivske različitosti, sadrže elemente fantastičnoga i nesvakidašnjih događaja. Za razliku od povijesnih činjenica koje govore o stvarnim događajima, radilo se o ratovima ili o nekom drugom važnom povijesno-civilizacijskom događaju, predaje se lokaliziraju i povezuju uz točno određene osobe iz neke zajednice. To su ljudi koji su u općenitoj povijesni neznani, ali u predajama upravo oni postaju središnjim sudionikom u povijesnom zbivanju (Marks 2020: 36-27).

Predaje se okvirno mogu podijeliti na tri skupine, kako je već prethodno u tekstu navedeno, a to su demonološke, povijesne i etiološke predaje. No, ipak ne postoji čvrsta i jednostavna podjela predaja jer one nemaju jasno određenu strukturu: „Ona je možda najtvorenija polivalentna usmenoknjiževna vrsta, što znači da može istodobno i unutar jednoga iskaza objedinjavati više različitih tematsko-motivskih skupina, a i tipova kazivanja“ (Marks 2020: 39). Svojstva koja su karakteristična predajama su sljedeća: predaja spominje stvarna mjesta i povijesne osobe, ona se zasniva na vjerovanju u sadržaj koji je izrečen, predaja nema stilsku konstantu i kratka je, te se gradi iz stare literature i kronika, ali i iz usmenih svjedočanstava. Svaka vrsta iskaza nije predaja, nego se predaja oblikuje i verificira tek onda kada dođe do njenoga usmenoga prenošenja. Prilikom prenošenja, oblik predaje se mijenja u smislu stila i kompozicije. Još jedno obilježje predaje jest njen oblik, predaja nema jasno određenu kompoziciju, a nerijetko je predaja vrlo kratka, pa čak i sastavljena od nekoliko ili samo jedne rečenice (Marks 2020: 42, 44). Ali, upravo njezine karakteristike prikazuju kako

je: „...predaja iznimno vitalna, vižljasta, neuhvatljiva produktivna usmenoknjiževna vrsta koja se opire svim krutim podjelama. Njezina fragmentarnost nije manjkavost i nedovršenost već potvrđuje njezin stil koji je adekvatan i sadržajima o kojima kazuje i raspoloženjima iz kojih izrasta“ (Marks 2020: 48).

4. Predaje o postanku grada Zagreba

4.1. Istraživanje imena

Prilikom istraživanja postanka grada Zagreba i njegova imena, najveću je pozornost privlačilo hrvatsko ime grada. Sa druge strane, imena stranoga podrijetla su bila zanimljiva samo onda kada su omogućavala dodatno povijesno ili etimološko objašnjenje. U strana imena grada Zagreba pripadaju latinski naziv *Zagrabia*, u talijanskome jeziku to je *Zagabria*, njemačka verzija glasi *Agram*, a mađarski ekvivalent je *Zágráb*. Josip je Bedeković, svećenik iz reda pavlina, smatrao kako je Zagreb nastao još tijekom 5. stoljeća prije Krista, tvrdeći da su područje grada naselili Grci koji su emigrirali sa svoga matičnoga područja tijekom Peleponeskoga rata (431. - 404. g. pr. Kr.⁶). Svoju misao pavlinski svećenik potvrđuje koristeći se nazivom srednjovjekovnoga Gornjega grada, čije je ime glasilo *mons Grechensis*, što je on prevodio kao *grčka gorica* i na taj je način postanak Zagreba doveo u vezu sa iseljavanjem Grka (Tkalčić 1889, prema Marks 2020: 52-53).

Druga zanimljiva pretpostavka, koja je iznesena u *Danici zagrebeckoj* 1850. godine, tvrdi kako se na području Zagreba nalazila Soroga, grad kojega je Klaudije Ptolomej opisivao (Marks 2020: 53). Na tragu se nazivlja Soroga zadržao i Valentin Putanec, koji je tvrdio kako se Soroga nalazila na zagebačkome području, te da postoje varijacija imena poput *Sigora*, *Sogora* i *Segora*. Tijekom vremena, od naziva Soroga su se oblikovali nazivi *Zagora* ili *Zagra*. Putanec ima u vidu i mađarski naziv *Zabrag*, te tvrdi kako je vjerojatno od mađarske inačice

⁶ <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=47408>, pristup ostvaren 29. kolovoza 2021.

nastao latinski naziv, te se shodno latinskoj inačici formirao i hrvatski oblik *Zagreb* (Alerić 2000, prema Marks 2020: 54).

Baltazar Adam Krčelić (1715.–1778.) u svome djelu *Življenje blaženoga Gassoti Augustina zagrebačkog biskupa* iskazuje teoriju kako je Zagreb nazvan prema kanu Zaberganu, koji je bio vođa turkijskih Kutrigura iz 6. stoljeća. Ovu je izjavu odbacio Ivan Tkalčić, koji je samtrao da riječ *Zagreb* ima slavenski korijen, točnije, da je naziv povezan sa slavenskim glagolom „zagrepsti“ (ukopati, opkopati). Vjekoslav Klaić i jezikoslovac Petar Skok smatrali su da je u osnovi riječi „greb“, što bi označavalo neku vrstu nasipa ili obale. Povjesničarka Nada Klaić se složila sa stavom Skoka, te je tvrdila da je osnova riječi staroslavenska riječ „breg“ u značenju obala. Prema Nadi Klaić, izričaj *za bregom* je procesom metateze postao *Zagreb*, a dodatnu potkrijepljenost svoje teze je pronašla u pučkom govoru, gdje se relativno često može čuti naziv Zabreg umjesto Zagreb (Gračanin et al. 2012: 22).

Pravni povjesničar Lujo Margetić se oslonio na tezu P. Skoka, te je pokušao osnažiti teoriju da naziv Zagreb potječe od toga što se naselje jednostavno nalazi „za bregom“, ali tu je važno spomenuti i tvrdnju da se naselje nalazi iza brda, a ne iza obale. S Margetićevim se stajalištem složio i jezikoslovac Stjepan Babić, koji je smatrao kako je: „...ime nastalo od imenice »zagreb« u smislu *zagrebenog mjesta*, dakle opkopanog položaja, pa bi Zagreb značio opkop“ (Gračanin et al. 2012: 22). Najnoviju teoriju o nazivu grada Zagreba dao je jezikoslovac Danijel Alerić, koji tvrdi kako je na lokalitetu današnje zagrebačke katedrale postojao samostan sv. Gabrijela prije osnutka Biskupije. Samostan su utemeljili sjevernotalijanski benediktinci, a talijanski naziv samostana *Monasterio d' sa(n) Gabriele* se preko oblika *d' sa(n) Gabriele* u ušima mještana pretvorio u *Zagrab* (Gračanin et al. 2012: 22).

4.2. Predaja o Mandi

Jedna od najpoznatijih, općenito, predaja koje se vezuju uz Zagreb i zagrebačku povijest je predaja o djevojci Mandi. Krajem 19. stoljeća ovu je predaju zapisao Ivan Tkalčić, te navodi kako je za vremena snažne i iscrpne suše ovim područjem prolazio ban sa svojom vojskom. Bili su iscrpljeni od silne suše i od umora, te su napokon stigli do izvora gdje su susreli Mandušu koja je stigla do izvora kako bi uzela vodu. Ban joj je u tom trenutku doviknuo „Zagrabi, Mandušo!“ Stoga je današnji zdenac na glavnom zagrebačkom trgu dobio naziv

Manduševac, a grad je nazvan *Zagrebom* (Gračanin et al. 2012: 21-22). Prvi pisac koji je spomenuo predaju o postanku Manduševca je bio Baltazar Adam Krčelić u svome djelu *Življenje bl. Augustina Kazoti*, a djelo je objavljeno 1747. godine (Marks 1996: 359-360).

U djelu *Zagrebačke legende* autora Hrvoja Hitreca opisani su detalji ove poznate zagrebačke predaje, a radi se o tome da je Manda bila primorana na udaju za mađarskoga kralja Emerika. Sa druge strane, Manda i ban Dobrimir su se voljeli, te je njena očekivana udaja za Emerika označavala kraj njihove ljubavi. Tijekom putovanja iz zadarskoga predjela prema Mađarskoj, zaljubljeni je par saznao kako je Emerik nesretnim slučajem preminuo u lovu. Oni su sa svadbenom pratnjom nastavili svoj put te su se našli u zagebačkome okruženju gdje je vladala suša: „Suša je toga ljeta bila tako temeljita da je i Dravu pretvorila u blatnu cestu, a presušile su i rječice i potoci u šumovitom, brežuljkastom kraju kojim su putovali prema Savi. Ni vina više nisu imali. Konji su lipsali šireći nozdrve i ječeći, magarci njakali uporno i žalosno, a ljudima se jezik lijepio za nepca. (...) I Sava je nestala. Možda se bližio smak svijeta, možda se sada događa ono što su lažni proroci predvidjeli za tisućitu godinu. Kada zaobiđoše planinu prepunu medvjeda... “ (Hitrec 1994: 13).

Manda je posjedovala moć nad vodom, te je uz pomoć rašljaste grane mogla potaknuti izvorište vode, što je i učinila. Nakon što su se vojnici okrijepili, ban Dobrimir je odlučio na ovome mjestu podignuti grad koji je nazvao *Zagreb*, a izvoru je zauvijek dao ime prema Manduši – *Manduševac*.

Promatrajući predaju u Manduševcu, mogu se primijetiti već navedene karakteristike koje posjeduje predaja. Najprije, ova predaja pripada skupini etioloških predaja jer objašnjava podrijetlo naziva grada Zagreba, te početak grada. Nakon toga je uočljiva lokaliziranost, te točno poznata i navedena imena ljudi koji su bili sudionici događaja koji se pripovijeda. Treba istaknuti i Mandinu moć upravljanja vodom, koja se može uvrstiti pod karakteristiku fantastičnosti i nadrealnosti.

Ako se nastoji odgonetnuti mjesto na kojemu se nalazio zdenac, pažnju treba posvetiti dokazima kako je srednjovjekovno hrvatsko naselje izraslo na brežuljku sjeverno od mjesta današnjega Trga bana Jelačića. Ujedno, ovaj prostor predstavlja i najstariju jezgu Zagreba, a nalazio se od područja lijeve obale potoka Medveščaka do prostora Krvavoga mosta, te današnje Draškovićeve ulice. Druga se granica nalazila uz prostor oko biskupije do Ribnjaka. Prvi spoment Manduševca datira iz 1377. godine, kada se on spominje pod nazivom *puteus Manduseuch*, a od te se godine mogu uvidjeti spomeni Manduševca u zagrebačkim srednjovjekovnim spomenicima. Izvor zdenca se nalazio u Bakačevoj ulici na rednom broju 3,

a nazivao se još i *puteus mundus*, a pretpostavka je da se naziv *mundus* promijenio u *manduš* zbog utjecaja svećenika u govoru kajkavštine (Marks 2020: 61, 63-64).

Predaje o izvoru Manduševcu su dobile svoje mjesto i u hrvatskoj književnosti, uglavnom pod okriljem zagrebačkih pisaca. August Šenoa je tijekom 19. stoljeća spjevao pjesmu *Zagreb*, a za koju je tvrdio kako ju je čuo još za vrijeme svoga djetinjstva. Sadržajno se Šenoina pjesma podudara za Tkalčićevom predajom, a neznano je jesu li i Tkalčić i Šenoa istovremeno poznavali predaju, ili je Šenoina pjesma potaknula Tkalčića na stvaranje proznoga oblika. obraćajući pozornost na književnu afirmaciju ove predaje, neizostavno je spomenuti stvaralaštvo Marije Jurić Zagorke, koja je u svoj roman *Kći Lotrščaka* uvela poglavlje o Manduši i postanku Zagreba pod nazivom *Čarobna priča o Manduši zlatokosoj i postanku slavnog kraljevskog grada na sedam kula*. Ovo poglavlje njenog djela započinje predajom o Manduši, a završava legendom o spasenju slike Majke Božje (Marks 2020: 73-75).

Zagorki je jedan od izvora za zagrebačke predaje bio i Tkalčić jer je ona i za svoja druga književna djela crpila podatke iz Tkalčićevih djela. Zagorka u svome djelu bana i Mandu povezuje sa potankom Griča, a ne Zagreba, ali i Grič jednako tako ima svoje mjesto među zagrebačkim predajama. U završnici svoga romana, Zagorka još jednom uvodi crte usmene predaje na način da piše: „ (...) Man-dušo, zagrabi – propenta mladi ban. I ona zagrabi vrčem iz vrela, napoji bana i vrati mu snagu i život“ (Jurić-Zagorka 1989, prema Marks 2020: 78). Marija Jurić-Zagorka u svoj roman povlači predaje koje se mogu činiti kao temeljima romantične radnje romana, a kako autorica Marks tvrdi: „Gotovo se isti tragični događaji kao nesretnoj banici Mandi ponavljaju i glavnoj junakinji Manduši, ali u drugome vremenu, donekle promijenjeni i sretna ishoda. Stoga se u romanu često spominje samo sintagma banica Manduša, sugerirajući čitateljima usporedbu sudbine nesretne banice i Manduše iz romana. Vjerojatno ni ime glavne junakinje nije slučajno izabrano. Predaja o Mandi uzorkom je i Mandušinih muka, ali i spasenja“ (Marks 2020: 78).

4.3 Dodatne predaje o Manduševcu i imenu Zagreba

Osim predaje o Manduši i banu Dobrimiru, o izvoru Manduševcu postoje još tri predaje koje jednako tako objašnjavaju podrijetlo naziva grada Zagreba. Njastarija od njih je smještena u razdoblje 14. stoljeća, kada su vladale iscrpne suše zbog kojih su svi zdenci presušili. Biskup

Kažotić je u to vrijeme dominikanskom redu gradio »klošter pod gradom svojem«, a zbog suše se odlučio obratiti Bogu sa molitvom. Zatim je crkvenu procesiju izveo na otvoreno i počeo kopati zemlju iz koje se pojavio izvor. Pojavom izvora nakon suše, neki su, kako predaja tvrdi, taj zdenac nazvali Zagreb, ali se češće zvao Manduševac (Krčelić 1889, prema Marks 1996: 360).

Druge dvije predaju o Manduševcu i imenu grada Zagreba zapisao je Nikola Bonifačić Rožin šezdesetih godina 20. stoljeća. U prvoj se predaji navodi kako je u blizini Manduševca živio vrač koji se zvao Zagreb, a on je koristio vodu iz zdenca kojom je uspješno liječio ljude. Prema tome, ljudi su pri odlasku vraču tvrdili kako odlaze Zagrebu, te se mjesto nazvalo prema vraču Zagrebu. Ova je predaja zabilježena na prostorima Resnika. Druga je predaja, koja dolazi sa područja Šestina, povezana s molitvama Majci Božjoj Remetskoj. Prema predaji, stanovnici i biskup su molili da im ona pošalje kišu jer su područje zahvatile nesnosne suše, što se u konačnici i dogodilo. Prvi vjernici koji su se uputili prema katedrali su naišli na izvor iz kojega je potekla voda, a biskup je uskliknuo ministrantima da »zagrabe«. Od toga se vremena grad prozvao Zagrebom, a potrebno je spomenuti kako su i u ovoj predaji: "...kontaminirana dva najčešća motiva: nepresušni izvor, uz postanak kojega se veže čudo, i pučko etimološko tumačenje imena grada od značenja glagola zagrabit" (Marks 1996: 361).

5. Zaključak

Predaje o postanku i imenu grada Zagreba, prema svim spoznajama, možemo smatrati važnom stavkom u identitetu grada. One su se tijekom stoljeća mijenjale i prilagođavale prema svakoj prilici u kojoj su verbalno prenošene, ali to jest i smisao svake predaje. Predaje o postanku, poglavito najpoznatija predaja o Mandi, tvore fragment života grada. Stoljećima unazad su prepričavane i prenošene, a na taj su se način očuvale sve do danas, što nama omogućava njihovo daljnje prenošenje i analiziranje. Osobito se zanimanje za oživljavanje hrvatske usmene tradicije javilo tijekom 19. stoljeća, gdje je važan trag ostavio Ivan Kukuljević zajedno sa ostalim istraživačima. Znanje o predajama omogućuje osjećaj bliskosti i pripadnosti, pa i svojevrsne povezanosti sa glavnim osobama koje su proživljavale događaj koji određena predaja tumači.

Osim predaja o postanku i nazivu, postoje i lingvistička rješenja i teorije o ishodu zagrebačkoga imena. Neka od tih lingvističkih rješenja su međusobno slična, dok se sa druge strane javljaju i rješenja koja odstupaju od njih.

6. Bibliografija

Knjige

- 1) Buntak, F. (1996.) *Povijest Zagreba*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.
- 2) Gračanin, H., Nikolić Jakus, Z., Grgin, B., Štefanec, N., Petrić, H., Roksandić, D., ... Goldstein, I. (2012.) *Povijest grada Zagreba – Knjiga 1.: Od prethistorije do 1918.* Zagreb: Novi Liber
- 3) Hitrec, H. (1994.) *Zagrebačke legende*. Zagreb: Turistkomerc d.d.
- 4) Marks, Lj. (2020.) *Zagreb u pričama i predajama*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, Institut za etnologiju i folkloristiku.
- 5) Špoljarić, B. (2008.) *Stari Zagreb od vugla do vugla*. Zagreb: AGM.

Izvorni znanstveni članci u časopisu

- 1) Marks, Lj. (1996.) Zagrebačka usmena tradicija između ljubavi i politike. *Narodna umjetnost: hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku*. 33(2), 357-379.

Izvori s mrežnih stranica

- 1) Usmena književnost. U: *Hrvatska enciklopedija*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. URL: <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=63417>, pristup ostvaren 27. kolovoza 2021.
- 2) Usmena predaja: folkloristički aspekti i interdisciplinarna vizura. U: *Institut za etnologiju i folkloristiku*. URL: <https://www.ief.hr/skupovi/znanstveni-skupovi/usmena-predaja-folkloristicki-aspekti-i-interdisciplinarna-vizura/>, pristup ostvaren 28. kolovoza 2021.
- 3) Peloponeski rat. U: *Hrvatska enciklopedija*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. URL: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=47408>, pristup ostvaren 29. kolovoza 2021.